

ПРИЛОЖЕНИЕ НА КОУЧИНГ ПОДХОДА
В СОЦИАЛНОПЕДАГОГИЧЕСКАТА РАБОТА С ДЕЦА В РИСК

Йонко Христов¹

APPLICATION OF THE COACHING APPROACH IN THE SOCIAL
AND PEDAGOGICAL WORK WITH CHILDREN AT RISK

Yonko Hristov

Abstract: *This article examines the effectiveness of the coaching approach in the social and pedagogical work with children at risk. Coaching can be an effective means of supporting disadvantaged children by helping them to develop their skills, self-esteem, and motivation. Specific examples of its application are presented, as well as evidence of the successful outcome. The challenges that may arise when applying the coaching approach in working with children at risk are analyzed, and ways to overcome them are proposed.*

Keywords: *coaching approach; motivation; social and pedagogical work; children at risk; coaching techniques; coaching methods.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременното общество педагогическите специалисти все по-често срещат деца, които попадат в среда на риск, или деца, подложени на различни рискови фактори, които започват да влияят деструктивно на тяхното развитие, поведение и бъдеще. Тези деца имат нужда от социалнопедагогическа грижа и подкрепа, за да преодолеят трудностите и предизвикателствата, за да развият своя допълнителен потенциал. В последните години коучингът се представя като много ефективен метод за работа както с възрастни, така и с деца от всички възрастови групи. „Оказването на подкрепа на един човек, така че той да достигне своето желано състояние, е пътуване, при което процесът на учене е също толкова важен, колкото придобитите знания и умения“ (Бейтс 2022).

Целта на настоящата статия е да представи възможностите, предимствата и ефекта на въздействие на коучинг подхода в социалнопедагогическата работа с деца в риск. Ще разгледаме основните принципи и подходи на коучинга, както и тяхното приложение в конкретни социалнопедагогически ситуации с деца в риск.

¹ **Йонко Христов** – докторант по теория на възпитанието и дидактика към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Педагогически факултет, катедра „Педагогика“; email: yonko_hristov@yahoo.com

За постигане на целта е необходимо да бъдат изпълнени следните задачи:

1. Теоретичен преглед на основните принципи и модели.
2. Проектиране и провеждане на емпирично изследване.
3. Предоставяне на препоръчителна система, базирана на резултатите от емпиричните изследвания.

Ще разгледаме конкретни примери и социалнопедагогически ситуации, в които коучинг подходът може да бъде успешно приложен при работа с деца в риск.

Към настоящия момент коучингът е една от най-търсените и ефективни практики в бизнеса, а интересът към него непрекъснато нараства сред хора, компании и организации. Трябва да се отбележи, че коучингът все още не притежава дълбоко теоретични обосновки на основните си механизми. Въпреки това коучингът е многообхватен и доказал своето приложение и ефективност.

Много рядко в научната литературата и практика се засяга темата за приложението на коучинга при социалнопедагогическата работа с децата в риск, защото децата преминават през много повече етапи/периоди на човешкото развитие, в чиято основа лежи трупането на нови знания и опит и разнообразни езикови модели, които стоят в основата на коучинг процеса. Това по никакъв начин не прави коучинга неефективен при работата с деца, а напротив. Изисква се обаче ясното диференциране на езиковите модели в различните етапи на развитие на децата, за да се обособи и кои техники, подходи и инструменти биха били най-ефективни и трансформиращи за децата.

За да постигнем адаптирането на професионалния коучинг от бизнеса към социалнопедагогическата работа с деца, е добре да познаваме основните дефиниции и определения за коучинг от водещите световни организации.

Асоциация за коучинг (АС)

Създаден през 2002 г., АС е базирана в Обединеното кралство с членове от над 60 държави и дефинира коучинга по следния начин: *Коучингът е улеснен, диалогичен и рефлексивен процес на обучение, който има за цел да повиши информираността на индивидите (или екипите), отговорност и избор (мислене и поведение).*

Международна асоциация за коучинг (IAC)

Основана през 2003 г. с членове в 80 страни по света, IAC твърди, че *„коучингът е трансформиращ процес за лично и професионално осъзнаване, откриване и растеж и разширяване на възможностите“.*

Международна коучинг федерация (ICF)

ICF се появява през 1995 г. и в момента е базирана в Лексингтън, щат Кентъки, САЩ. ICF в момента е една от най-старите и най-големи професионални коучинг асоциации в света. През 2006, ICF определя коучинга като *„партньорство с клиенти в провокиращ мисълта и творчески процес, който ги вдъхновява да увеличат максимално своя личен и професионален потенциал“* (Ай Си ЕФ България).

Това, което обединява всички дефиниции и определения за коучинга, е, че това е процес на взаимодействие между коуч и клиент с цел постигане на конкретни цели. В този процес коучът играе ролята на вдъхновител, който провокира мисълта и себепредставата на клиента с цел да разшири неговите собствени възможности, избори и действия.

В случая с работата с деца в риск коучинг подходът може да се използва за укрепване на самочувствието и развитието на техните способности. Коучът създава подходяща и поддържаща среда, където децата могат да се изразяват свободно, да споделят свои мисли и емоции и да получат подкрепа и насърчение за постигане на своите цели.

Можем да дефинираме коучинг подхода като *използване на елементи или цели инструменти на коучинга по време на разговори в ситуации, където това може да е подходящо, полезно и здравословно. Коучинг подходът предоставя подкрепа, насърчава самооткриването и развитието на потенциала на клиента.*

Въпреки че коучингът често се използва в бизнеса, принципите, които подкрепят професионалните клиенти, също могат да обогатят социалнопедагогическата работа с деца в риск. В

настоящото изследване се използват като основа за провеждане принципите и етичният кодекс на ICF, използвани в основата на процеса.

1. Клиентът е в центъра на процеса.

Целта на този принцип е да се отдели цялото внимание на клиента (детето в риск) и то/той да е в центъра на разговора, встрани остават собствените ни мисли, проекции и его и се съсредоточаваме върху това да чуем и да разберем детето, неговите нужди и нагласи.

2. Клиентът е способен и цялостен.

В един коучинг разговор приемаме детето като цялостно и способно – няма нужда да го спасяваме, поправяме, учим, назидаваме или променяме. И като вярваме напълно в това, можем да отключим любопитството му, задавайки силни въпроси, и да присъстваме в разговора свободно и открито.

3. Клиентът има всички ресурси и ще вземе най-доброто решение.

Вярваме, че нашият събеседник има всички необходими ресурси (знания, умения, интуиция, опит...) и не само може, но и ще вземе най-доброто решение за успешно развитие на ситуацията, в която се намира.

4. Всяко поведение има положително намерение.

Приемаме и вярваме, че всяко поведение на детето има положително намерение. Този принцип е труден за приемане. Коучът, знаейки и приемайки, че проблемите в общуването идват от това, че ние съдим себе си според собствените си намерения, а другите – по поведението им. Това чрез този принцип се преодолява.

5. Промяната е неизбежна, трансформацията е възможна.

Вярата, че промяната в отношенията и ситуацията, в които попада личността, е не просто възможна, но и неизбежна. Хората, ситуацията, времената, отношенията и целите ни еволюират и се променят без значение дали искаме това, или не. Трансформацията, от друга страна, е съзнателен процес, който може да бъде дефиниран и управляван и зависи от нашето намерение в дадена ситуация и постоянството да предприемаме действия, за да осъществим това намерение. Коучингът помага да осъзнаем ролята си и да поемем отговорност в осъществяването на тази промяна.

Професионалният коуч влиза във всяка коучинг сесия с пълната вяра и приемането на тези принципи. Често пъти децата започват коучинг взаимоотношения, без сами да вярват в себе си. Те смятат, че нещо не им е наред, нямат необходимите ресурси и не могат да постигнат целта си или се обвиняват за нежелано и непреодолимо поведение. Ето защо се поражда необходимостта от обучение на педагогическите специалисти, прилагачи коучинг подход в своята ежедневна работа с деца и ученици (mentorcoaches.com).

Научните изследвания, посветени на повишаването на мотивацията при работата с деца в риск, използвайки коучинг подход, все още са недостатъчни както в България, така и в световен мащаб. Независимо от дългогодишния и успешен в практиката коучинг липсва научно потвърждение за ефективността му в социалнопедагогическата работа. Провеждането на изследвания, които доказват ефективността на коучинга за повишаване на мотивацията в социалнопедагогическата работа с деца в риск, са още една крачка напред към развитието и успешното прилагане на коучинг подхода.

МЕТОДОЛОГИЯ

Предмет на изследването е ефективността на коучинг подхода при социалнопедагогическата работа с деца в риск начален и прогимназиален етап в ЧОУ „Димитър Екимов“, село Русаля община Велико Търново.

Задачи:

1. Създаване на безопасна, доверителна и подкрепяща среда: децата трябва да се чувстват сигурни и подкрепени, за да споделят своите преживявания и чувства.

2. Индивидуален подход: всяко дете има уникални нужди и предизвикателства. Специалистите трябва да са готови да се адаптират и да предоставят индивидуални стратегии

за всеки конкретен случай и всяка социалнопедагогическа ситуация, пред която се изправя личността на детето.

3. Насърчаване на самоосъзнаването: помагане на децата да разберат своите силни и слаби страни и как те влияят на тяхното поведение и взаимоотношения.

4. Развиване на социални и емоционални умения: много от децата в риск се нуждаят от подкрепа, за да развият умения за общуване, взаимоотношения и управление на емоциите.

5. Поставяне на реалистични цели: поставянето на конкретни, постижими цели, които съответстват на способностите и интересите на децата, и насърчаването да ги следват.

Контингент на изследване са 10 деца и ученици между 7 и 14 години. Изследването е проведено в периода 15.09.2022 до 15.06.2023 г.

За постигане на целите се използват следните методи на изследване:

– **Анкетно проучване** – насочено към децата и постигането на конкретни резултати от заложените в началото на проучването цели.

– **Сравнителен анализ** – чрез него се дава приоритет на индикаторите, които позволяват сравнение между два различни етапа.

– **Методи за количествена обработка на данните от анкетата.**

– Като допълнителен метод се използва **наблюдението**, което подпомага тълкуването на данните.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

Изследването е разделено на четири етапа:

Първи подготвителен етап

В този етап се провежда първата консултация, инициирана от детето. Той е свързан с предизвикателство, пред което детето се е изправило в социалнопедагогическа ситуация от ежедневието. Такива ситуации мога да бъдат:

- Разкриване и развитие на собствените им силни страни, умения и потенциал.
- Самоувереност, мотивация и способност за самостоятелно решаване на проблеми.
- Емоционална интелигентност и социални умения.
- Адаптация към различни жизнени ситуации и справяне с трудности.
- Успешно участие в образователни, професионални и общностни сфери.
- Справяне със стрес, страх, срам, травми и злополуки.
- Подпомагане на техния творчески растеж.
- Социалната им интеграция и активно участие в обществото.

Важно е да се отбележи, че успешният коучинг с деца в риск изисква индивидуален и центриран върху детето подход, който да се адаптира към конкретните нужди, възможности и предизвикателства на всяко дете. Този метод съчетава техника, емпатия и внимание към развитието на детето и може да бъде мощен инструмент за неговото насърчаване и подкрепа в постигането на лични и професионални цели.

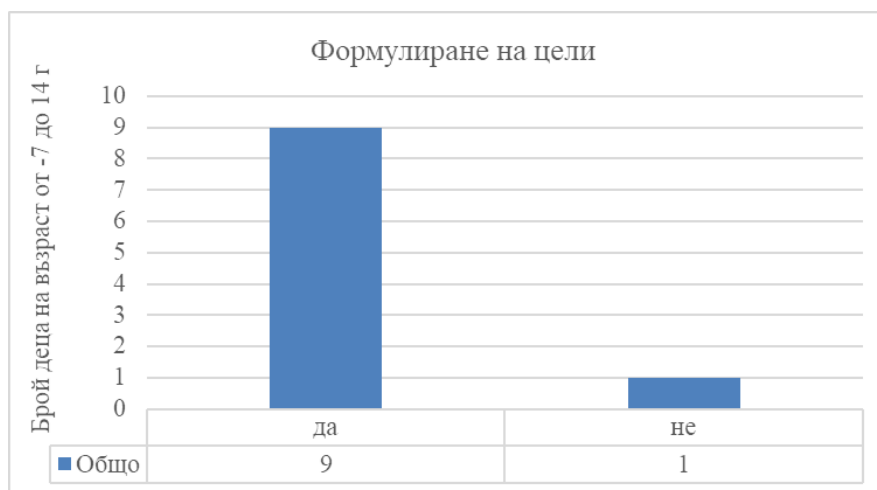
Втори етап – Коучинг разговор

Формулирането на цели е едно от най-големите предизвикателства в коучинга. Целите на децата трябва да бъдат не просто:

- Специфични
 - Измерими
 - Съгласувани
 - Реалистични
 - Съобразени с времето,
- но и:
- Позитивно формулирани
 - Добре разбрани
 - Уместни

- Етични
- както и:
- Предизвикателни
- Законни
- Екологични
- Подходящи
- Документирани (Уитмор 2019: 85–86)

Този етап се осъществява в индивидуални коучинг сесии с продължителност от 20-35 минути. Всяка коучинг сесия се документира в личен дневник на детето, който му се предоставя в края на сесията, за да проследява след всеки период напредъка си само.

Фигура 1. Брой деца, формулиращи ясно своите цели

От данните на фигура 1. се вижда, че децата могат ясно да дефинират цели независимо от тяхната възраст. Все пак има едно дете, което не успява да го постигне в един коучинг разговор. Като причините за това могат да бъдат емоционално състояние на детето към момента на разговора, неразбиране на смисъла и понятията в зададените въпроси, недостатъчни езикови модели, заложи в речниковия апарат на детето, и други.

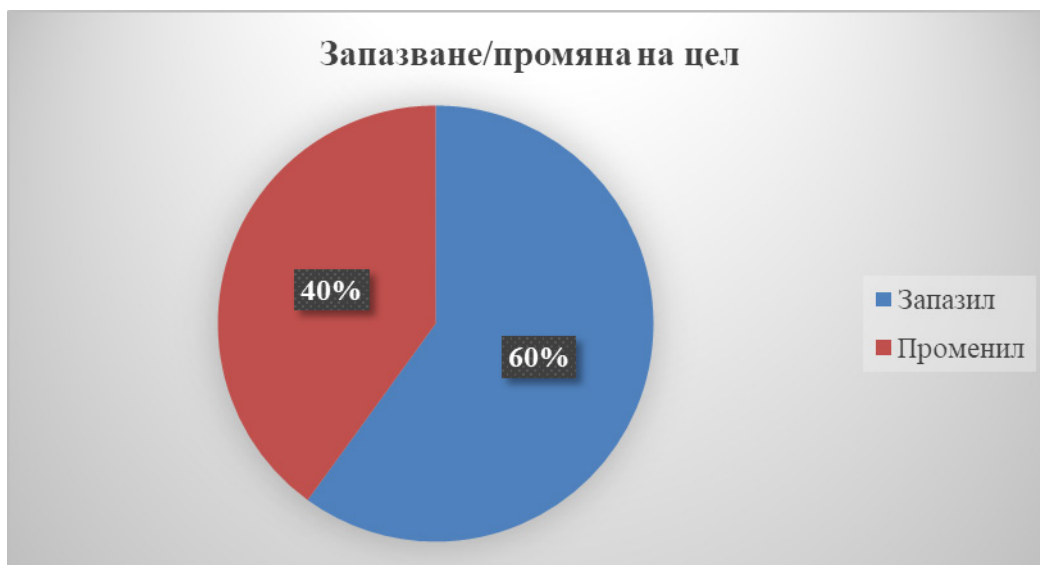
Трети етап – проследяване на напредъка

Етапът на проследяване на напредъка в коучинг подхода е ключов за постигане на желания краен резултат. Той включва:

- оценка на текущото състояние на детето
- поставяне на мерки за успех
- събиране на данни и информация
- анализ на данните
- план за корекции.

Този процес позволява на коуча и детето да следят напредъка към постигане на целите и да правят корекции, когато е необходимо. Той осигурява ефективността на коучинг подхода.

В рамките на изследването в етапа за проследяване на напредъка се наблюдава и смяна на първоначално заложената цел от 40% от децата. Това се дължи на един много важен фактор и той е, че децата нямат достатъчно натрупан опит, за да поддържат първоначалното си желание за успех въпреки силната си мотивация да го постигнат. Когато това се случи, процесът за формулиране на цели започва отначало до формулирането на нова цел.

Фигура 2. Промяна на целта

В този етап се използва „Пирамидата на логическите нива“, чрез която коучът и детето да могат да открият най-доброто място за фокус за постигане на желания резултат. Пирамидата е проектирана от калифорнийския психолог Робърт Дилтс на базата на трудовете на Грегъри Бейтсън.

Фигура 3. Пирамида на логическите нива (Robert Dilts: 25)

За всяко едно от нивата се задават група отворени въпроси, изискващи описателни отговори, засилващи осъзнаването и отговорността в коучинг процеса.

Таблица 1. Примерни въпроси по пирамидата на логическите нива

Логическо ниво	Очакван ефект	Примерни въпроси
ВИЗИЯ	Яснота за по-голямата картина, чувство за мисия	<ul style="list-style-type: none"> • Кой още има полза от това? • Кой още ще се възползва от твоя успех? • По какъв начин? • Кой друг ще е докоснат от твоя успех? • Как? • Когато постигнеш това, как ще повлияеш на другите около теб? • Когато си ...как влияеш на другите около теб?
ИДЕНТИЧНОСТ	Автентичност, вътрешна сила	<ul style="list-style-type: none"> • Кой си ти, когато постигнеш тази цел? • Какъв пример даваш на околните, когато постигнеш тази цел? • Какъв човек трябва да бъдеш, за да постигнеш тази цел? • Какъв човек би постигнал тази цел с лекота? • За кого е възможно това? • В какъв човек се превръщаш когато постигнеш тази цел?
ЦЕННОСТИ	Вдъхновение, мотивация, постоянство	<ul style="list-style-type: none"> • Защо това е важно? • Какво ще ти донесе постигането на тази цел? • Какво е ценното за теб в това да постигнеш тази цел? • Представи си че си постигнал/а това, какво ти носи успеха? • Ако си представиш, че вече имаш това, какво е още по-ценно? • Представи си, че вече имаш всичко това, какво е още по-важно за теб?
СПОСОБНОСТИ/ РЕСУРСИ	Разбиране, фокус, посока и избор	<ul style="list-style-type: none"> • Как може да постигнеш това? • Какви умения, знания, опит притежаваш, които ще ти помогнат да постигнеш това? • Какви ресурси имаш на разположение? • Кой може да ти помогне? • От какво още (знания, умения, навици) имаш нужда, за да успееш?
ДЕЙСТВИЯ/ ПОВЕДЕНИЕ	Дефиниране на конкретни следващи стъпки с вдъхновение	<ul style="list-style-type: none"> • Какво точно правиш? • Какви действия предприемаш? • Какво различно правиш, когато си успял/а да постигнеш това? • Кои са някои от стъпките, които са те довели то тук? • С какво се занимаваш, когато твоята цел е факт?
ОБКРЪЖАВАЩА СРЕДА	Местоположение, възможности и преодоляване на препятствия	<ul style="list-style-type: none"> • Кога искаш да постигнеш това? • Къде? С кого? Кой още участва? • Ако си представиш, че проектът е реалност, къде се намиращ? • Кого виждаш около себе си? • Опиши обстановката. В какъв срок желаеш да постигнеш това? • Кой е до теб в този проект?

Основното предизвикателство при използването на този инструмент е формулирането на въпросите за отделните възрастови групи деца. Необходимо е въпросите да бъдат адаптирани, така че децата да разбират смисъла, да задават допълнителни въпроси за проверка на разбраното от тях. В този етап децата трупат ценен опит по пътя им към успеха. Освен да предприемат конкретни стъпки в този етап децата развиват основните си системи за учене: *аудиалната, визуалната и кинестетичната*.

Много добра техника в този етап е силата на визуализацията, или наречена още „*Представи си.....*“. Когато имаме конкретна ясна цел, визия, ресурси и ценности в отговорите на децата, ги каним да си представят крайния резултат и задаваме въпросите по Пирамидата на логическите нива. Такива въпроси могат да бъдат:

Представи си, че си успял/а? Какво правиш? Какво виждаш? Какво чуваш да ти казват хората около теб? и др.

В коучинг подхода могат да бъдат използвани и адаптирани множество инструменти и техники на коучинга, като единственото условие е да бъдат адаптирани към нуждите, опита и знанията на всяко дете поотделно. Друго важно условие е да бъде интегрирана всяка техника, използвайки формата на игра, така че да бъде забавен процес за детето.

Фигура 4. Действия и поведения

По време на изследването, описвайки действията и поведението на децата, се наблюдаваха три основни показателя – провокиране на осъзнатост, предприемане на конкретни стъпки към постигане на целта и трупане на опит/учене. От направените наблюдения можем да изведем следните изводи. Само в девет от десет деца е провокирана осъзнатост на техните желания, което показва, че въпреки множеството техники и подходи е възможно коучинг подходът да не е подходящ за всички, имащи желание да влязат в коучинг взаимоотношения. Показателят за предприемане на конкретни стъпки ни показва, че седем деца са предприели действия, а три от тях не. Това се дължи на готовността им за успешен коучинг. Ако човек не е готов да положи нужните усилия и не е ангажиран с процеса, най-вероятно това не е точният момент за коучинг. Също така, за да бъде ефективен коучингът, е необходимо децата да имат определено ниво на зрялост, т.е. първо да имат необходимото обучение, след това да развият придобитите умения с помощта на коуча и да натрупат практически опит. Затова и периодът на изследването е девет месеца. Показателят за учене е показателен за това, че всички изследвани, въпреки че не могат да предприемат стъпки или не успяват да провокира в тях осъзнатост, трупат опит и знания, и когато са готови и пожелаат, могат да започнат процеса отначало.

Друг важен момент на този етап е, че ако мотивираме само по време на коучинг разговори, без да следваме процеса на израстване, рискуваме да постигнем обратния резултат – детето да загуби мотивация и да се потопи в деструктивни мисли за всяка цел, задача или предизвикателство, пред която се изправя. Работата с деца в риск често изисква търпение, съпричастност и адаптивност.

Четвърти етап – постигане на целта

Това е етапът, в който работата с коуч е изключително полезна, за да може придобитите знания и умения да се разгърнат максимално и да се приложат ефективно. Предизвикателствата в този етап са свързани с измерване на постигнатите резултати.

За измерването в настоящото изследване се използват два показателя: *външни* показатели за представянето и *вътрешни* показатели за успеха.

Външни измерители са:

- Интеграция на коучинг подхода в действащите методи и програми за работа с деца в риск.
- Обучение, сертификация и получаването на компетентност на специалистите в приложението на коучинг подхода.
- Създаване на езикови модели в коучинг подхода, подходящи за деца и ученици.

Коучингът е дългосрочен процес, в който много клиенти постигат осезаеми резултати още през първите няколко срещи. Ако децата са силно мотивирани и отдадени на процеса на коучинг, те могат да направят значителни промени в мисленето и поведението си в рамките на кратък период от време, но продължителната работа с коуча прави тези резултати устойчиви във времето. Въпреки че не претендира за голямо научно откритие, изследването има за цел да създаде основа за размисъл и да подкрепи изследователите в областта на детското развитие и коучинга.

В заключение можем да обобщим, че статията поставя въпроса за важноста на използването на коучинг подхода в социалнопедагогическата работа с деца в риск и посочва възможностите за развитие на по-ефективни и успешни социалнопедагогически практики.

ЛИТЕРАТУРА

Ай Си Еф България, (последно посетен на 16.06.2023 г.) // **Ay Si Ef Bulgaria** (posledno poseten na 16.06.2023g.) <https://icfbulgaria.org/akreditaciya/osnovni-coaching-kompetencii-na-icf/>

Бейтс, Б. (2022). *Малка книга за големите модели в коучинга*. Пловдив: Издателска къща „Хермес“, 23. // **Beys, B. (2022)**. *Malka kniga za golemite modeli v kouchinga*. Plovdiv: Izdatelska kashta „Hermes“, 23.

Лейджис, А., О’Конър, Д. (2012). *Коучинг с НЛП*. София: Издателска къща „Колибри“. // **Leydzhis A., O’Konar. D. (2012)**. *Kouching s NLP*. Sofia: Izdatelska kashta „Kolibri“.

Уитмор, Дж. (2019). *Коучинг за високи постижения*. София: НЛП България, 85 – 86. // **Uitmor, Dzh. (2019)**. *Kouching za visoki postizhenia*. Sofia: NLP Bulgaria, 85 – 86.

Dilts R. B. (1995). *Strategies of genius: Volume one*. California: M E T a Publications, 25.

MentorCoaches, (последно посетен на 16.06.2023г.) <https://mentorcoaches.com/%d1%80%d0%b0%d0%b7%d0%bb%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%be-%d0%be%d0%b1%d1%89%d1%83%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b5-%d1%81-%d0%ba%d0%be%d1%83%d1%87%d0%b8%d0%bd%d0%b3-%d0%bf%d1%80%d0%b8%d0%bd%d1%86%d0%b8%d0%bf%d0%b8>.

<https://icfbulgaria.org/akreditaciya/osnovni-coaching-kompetencii-na-icf/>